

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 3/3 2023

1-ИЮНЬ БАЛАЛАРДЫ
ҚОРҒАҰ КҮНИ

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MEDIAMADANIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK ZARURATI

Umarov A. V.

Andijon mashinasozlik instituti tayanch doktoranti

Tayanch soʻzlar: media, mediamadaniyat, mediasavodxonlik, mediakompetentlik, mediataʼlim, kognitiv, reproduktiv, elektrik media.

Ключовые слова: медиа, медиакультура, медиаграмотность, медиакомпетентность, медиаобразование, когнитивные, репродуктивные, электрические медиа.

Key words: media, media culture, media literacy, media competence, media education, cognitive, reproductive, electric media.

Kirish. Dunyoda soʻnggi oʻn yilliklarda sanoat jamiyatidan ilm-fan jamiyatiga oʻtish tendensiyasi yaqqol kuzatilmoqda va bu jarayon intensivlashib bormoqda. Texnologik taraqqiyot bir necha oʻn yillar oldin tasavvur qilib boʻlmaydigan ommaviy axborot vositalarini shakllanishiga imkon berdi. Bugungi ilm-fan jamiyatida raqamli ommaviy axborot vositalari mehnat bozorining eng muhim malaka va kompetentsiyalari mazmunini tashkil etib, shaxsning oʻz-oʻzini rivojlantirishning muhim manbasi sifatida qaralmoqda. Bugungi kunda muhandis-pedagoglarni mehnat bozori talab va ehtiyojlari doirasida tayyorlash ularda oliy taʼlim muassasasida mediamediatini maqsadli va tizimli rivojlantirish zarurligini koʻrsatadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli Oʻzbekiston – 2030” stategeyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-6079 sonli farmoniga [1] asosan mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarida, eng avvalo, davlat boshqaruvi, taʼlim, sogʻliqni saqlash va qishloq xoʻjaligida zamonaviy kommunikatsion texnologiyalarini keng joriy etish boʻyicha kompleks chora- tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Taʼlimni axborotlashtirish sharoitida mediamadaniyat taʼlim jarayonida mediadan foydalanish, zamonaviy oʻqituvchining ommaviy axborot vositalari bilan ishlash koʻnikmasini shakllanishida, ommaviy axborot vositalari yordamida taʼlim mohiyatini,

ochib berish, pedagogik salohiyatining oshishi va turli ommaviy axborot vositalaridan foydalanish shartlarini tushunishiga, ta'lim jarayonida (axborot texnologiyalari, Internet, ijtimoiy tarmoqlar, ekran san'ati, televizor, reklama, interaktiv o'yinlar, kompyuter animatsiyasi va boshqalar), pedagogik modellar va ulardan foydalanishga tayyorligini shakllantirish vositasi sifatida qaraladi. [2; 238-b].

Bo'lajak muhandis-pedagoglarning mediamanbalar, mediata'lim texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish orqali ularning mediamadaniyatini rivojlantirish masalasi – oliy ta'lim oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy texnikaviy taraqqiyot talablariga mos holda, bo'lajak muhandis-pedagoglarning media borasidagi bilimlarini takomillashtirish orqali mediamadaniyatini rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish pedagogik yo'nalishdagi tadqiqotlar ichida muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta'limning "Kasb ta'limi" yo'nalishi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash haqidagi masala o'ziga xos muhim va murakkab hisoblanadi. Chunki bo'lajak muhandis-pedagoglardan nafaqat yetarlicha katta hajmdagi texnikaga oid, balki pedagogik bilimlar, katta hajmdagi maxsus ko'nikma va malakalarni egallash ham talab etiladi. Fikrimizcha, hozirgi ta'limni axborotlashtirish sharoitida muhandis-pedagoglar uchun "sof skills" ya'ni "yumshoq kompetentsiyalar"ning ahamiyati ortib bormoqda. Jumladan ularda media madaniyatning rivojlanganligi va uning bo'lajak kasbiy faoliyatidagi salmog'i ijtimoiy hamda pedagogik zaruratdir.

Oliy ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter, telekommunikatsiya texnologiyalari hamda dasturiy jihatdan yetarli ravishda jihozlanmoqda. Bu o'z navbatida professor-o'qituvchilarning o'z mehnat faoliyatlariga yangicha yondashuvlarini talab etadi. O'quv jarayonida yangi texnologiyalarni joriy etilishi, o'qituvchini texnik vositalar tomonidan siqib chiqishga emas, balki uning vazifalari, rolini o'zgartiradi, o'qituvchilik faoliyatining murakkablashuviga olib keladi.

Oliy ta'lim muassasalarida tashkiliy-boshqaruv jihatidan mediamadaniyat korporativ imijning ustuvor qismi hisoblanadi. Axborot-resurs markazi, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi, ilmiy-tadqiqot bo'limi, multimedia markazi kabi bo'limlar o'z faoliyatini bevosita va bilvosita talabalarning mediamadaniyatini rivojlantirishga qaratadi. Oliy ta'lim muassasasining ichki va tashqi hamkorligini tashkil etishda ham mediamadaniyat bilan faoliyat qay darajada tizimli yo'lga qo'yilganinini anglash mumkin bo'ladi.

Korporativ imij nuqtai nazaridan, oliy ta'lim muassasalarida mediamadaniyat o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos uslubidir. Axborot ta'lim jarayonining ikkita asosiy ishtirokchisidan tashqari uchinchi ishtirokchi – axborotning asosiy manbai bo'lgan ommaviy kommunikatsiya vositalari paydo bo'ladi. Bunday vaziyatda o'qituvchining pozitsiyasi talaba pozitsiyasiga yaqinlashadi – ikkalasi ham mediaga nisbatan retsipientlardir. Talabalar media xabarlardan oladigan ma'lumotlar, ta'lim ma'lumotlaridan farqli o'laroq, hissiy tus berish va ma'lumotlarning dolzarbligi kabi jozibali xususiyatlarga ega. Shunday qilib, o'qituvchi media bilan raqobatga psixologik jihatdan tayyor bo'lishi kerak, u avtoritarlikdan voz kechishi, iste'mol qilingan ma'lumotlardan, o'qituvchining o'zi nima olganiga nisbatan talaba aniq nimani olgani bilan ko'proq qiziqishi, talabalarning faoliyatini baholash mezon va usullarni qayta ko'rib chiqishi kerak.

Herzig va Assmann oliy ta'lim muassasalaridagi muammolardan birini quyidagicha tavsiflaydi: ko'plab o'qituvchi-professorlar ommaviy axborot vositalarini ilmiy manba sifatida qaramaydi va uning ta'sirini to'g'ri baholay olmasligi, shuningdek o'z fani mazmuniga bevosita yoki bilvosita integratsiya qilmasligidadir. Bunday o'qituvchi-professorlarni “media migrantlari” deb nom beradi. Bundan xulosa qilish mumkinki, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish o'qituvchilarning o'zi uchun muammo tug'diradi, shuning uchun ular uchun mediadan foydalanishning pedagogik-ilmiy zarurati yuzasidan treninglar o'tkazish zarur bo'ladi. O'qituvchi-professorlarning mediamadaniyati talabalarga transformatsiya bo'ladi. [3; 242-b]

Muhandis-pedagoglar turli soha vakillariga o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi olishlari uchun mas'ul sifatida ularning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun mas'ul hisoblanadilar. Hozirgi kunda barcha sohalarning mazmuniga mediamadaniyat singdirilib, kasbiy tavsifnomalarda o'z ifodasini topib kelmoqda. Ta'limdagi raqamlashtirish jarayoni esa mediamadaniyatning dolzarbligini oshirib bormoqda.

Mediamadaniyattalabalarda mediaqobiliyatlarni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Media qobiliyat bo'yicha tadqiqotlari bilan tanilgan mediapedagog olim A.V.Fedorov shaxsning media qobiliyatini “uning motivlari, bilimlari, aql-zakovati, qobiliyatlari (ko'rsatkichlar: motivatsion, aloqa, axborot vositasi, his-tuyg'ular, interpretatsion baholash, amaliy-operatsion va ijodiy faoliyat), ommaviy axborot vositalarini tanlash, ulardan foydalanish, tanqidiy tahlil qilish, baholash, yaratish va turli shakllarda, shakllar va janrlarda o'tkazish, jamiyatda media faoliyatining murakkab jarayonlarini tahlil qilish” [4; 616-b] deb belgilaydi.

Keyingi vaqtlarda pedagogik amaliyot va ilmiy-tadqiqot ishlarida “mediapedagogika” tushunchasi qamrov doirasi jihatidan keng qoʻllanilib kelinmoqda. Mediapedagogika yangi pedagogik texnologiya boʻlib, bu ommaviy axborot vositalari yordamida taʼlim oluvchilarni ijodiy fikrlashga, tarbiyalashga imkon beradi. Mediapedagogika resurslariga internetdagi maʼlumotlar, televideniya, radioeshittirishlar, kino, video, audio materiallar kiradi.

Davlat taraqqiyoti va jamiyat ravnaqi koʻp jihatdan uning intellektual potentsiyali bilan belgilanadi. Chunki ilmiy potentsiyali yuqori darajada rivojlangan mamlakat barcha sohalarida doimo ilgʻor boʻladi. Shuning uchun mamlakatimizda taʼlim tizimini tubdan isloh qilish davlat ahamiyatiga molik boʻlgan ustuvor vazifa sifatida yondashilib, katta eʼtibor qaratilyapti. Yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlashga erishish uchun taʼlim jarayonini tashkil qilish va boshqarishning oʻziga xos talablari mavjud. Birinchidan, oʻquvchi talabalarning kasbiy bilimlarini oʻzlashtirish darajasi davlat taʼlim standartlari talablariga mosligini taʼminlash bilan bogʻliq. Ikkinchidan, oʻquvchi talabalarning mustaqil ijodiy faolligini davlat taʼlim standartlarida belgilangan bilim, koʻnikma va malakalar doirasini toʻliq qamrab olishga erishish. Jamiyatning bu tarzda jadal rivojlanishi, yuqori malakali kadrlarga boʻlgan ehtiyoji oʻqituvchidan intellektual qobiliyatlarini namoyon qilgan holda, ijtimoiy talablarni qondirishni taqozo etmoqda.

Zamonaviy ilm-fan jamiyatida talaba-yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoni raqamli media vositalari orqali amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda talaba-yoshlar oʻz xohishlari, intilishlari va qiziqishlariga asosan ommaviy axborot vositalaridan foydalanmoqda. Bunga nisbat bergan holda “raqamli mahalliy aholi” tushunchasi paydo boʻlganki, bu insonlarning real borlidan virtual borliqda koʻproq band boʻlishini anglatib keladi. Avlodlar almashinuvi kontseptsiyasiga koʻra 1980-yildan buyon tugʻulgan avlodga nisbatan “raqamli avlod” tushunchasi qoʻllaniladi. Bu guruhga kiruvchi talaba-yoshlar doimiy ravishda yangi medilar bilan uygʻunlashgan hayot kechirmoqda. Bu avlod vizual oʻylash, koʻp vazifalarni bir vaqtda bajarish, diqqatni tez oʻzgartiradigan, tez reaksiyaga kirishuvchi, moliyaviy mustaqillikka aynan kompyuter texnologiyalari orqali erishishni oʻziga lozim topishi bilan tavsiflanadi [5; 231-b].

Antrapologik jihatdan talaba shaxsida mediamadaniyatni rivojlantirish oʻzini-oʻzi yoʻnaltirilgan taʼlim jarayoni hisoblanadi. Bu jarayon shaxsning oʻz qarorlarini shakllanishi, oʻz-oʻzini oʻrganish kompetensiyasini maqsadli rivojlantirish orqali mustahkamlanishi mumkin. Taʼlimning axborotlashtirish sharoitida shaxsiy va kasbiy rivojlanish oʻz-oʻzini oʻrganish kompetensiyasi

asosidagini samarali bo'lishi mumkin. Mustaqil ta'lim yordamida o'quv jarayonini rejalashtirish, amalga oshirish va baholashni faol shakllantirish mumkin.

Muhokama va natijalar. Bo'lajak muhandis-pedagoglarda mediapedagogik kompetentsiyalarning turli jihatlari "mediakompetensiya" va "mediata'lim kompetensiyasi" atamalari hozirgi ilmiy-pedagogik adabiyotlarda keng qo'llanilmoqda. Ushbu ikki atamaning muhokamasi so'nggi o'n yilliklarda mediata'lim kontekstida harakatning asosiy nuqtalari sifatida ta'kidlangan narsalarni birlashtiradi. Media kompetentligi atamasidan foydalanish allaqachon ko'p marta muhokama qilingan. Tadqiqot ehtiyojlari yoki boshlang'ich nuqtasiga qarab, ommaviy axborot vositalari va mediata'lim kompetensiyasining o'lchovlari va tushunchalari bo'yicha turli jihatlar va fikrlar muhim bo'lib chiqdi. Shu nuqtai nazardan, keyingi bobda o'qituvchilarning mediakompetensiyasi va mediata'lim kompetentsiyalari haqida turli xil fikrlar keltirilgan va umumlashtiriladi.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida mediamadaniyatning shakllanishi va rivojlanish zarurati har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda. Aynan mehnat bozorida muhandis-pedagoglarning mediamadaniyatini rivojlanganligiga qo'yilayotgan talablarning yuqoriligi masalaning mohiyatan dolzarb ekanligini ko'rsatadi. Ta'limni axborotlashtirish sharoitida media vositalarning samaradorligi va ulaning ta'sirchan kuchi o'quv jarayoniga yo'naltirilishi zamonaviy o'quv mashg'ulotlariga qo'yilayotgan talablardan biri hisoblanadi. Buning natijasida talaba-yoshlarda uchrab turgan salbiy: "virtual qaramlik", "internetga tobelik", "kiberbulling" hamda kognitiv-emotsional faoliyatning buzilishi kabi oqibatlarni keltirib chiqaradi. Bunda salbiy oqibatlar talabalarining o'z xatti-harakati bilangina amalga oshirish imkonsiz bo'lib, ma'lim pedagogik va psixologik kontseptsiyaga tayangan refleksiv suhbatlar, o'z-o'zini baholash, o'z faoliyatini tanqidiy baholash, o'z xatolarini anglab yetish, kasbiy identiteti va madaniyatini ma'lum oraliqlarda baholab borish, rivojlanish tendentsiyasini kuzatish kabi metodlar orqali ularda mediamadaniyatni shakllantirish va rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Talaba-yoshlarning media vositalaridan samarali, maqsadli foydalanishida noto'g'ri va pedagogik jihatdan tadqiq etilmagan usullarni qo'llash samarali yechim bo'la olmaydi. Ularda media texnologiya va vositalarga mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarni tanqid qilish, o'z manfaatlarini to'g'ri shakllantirish, media bilan bog'liq muammoli vaziyatlarda yechim topishga ularning ehtiyojlari bor. [6; 12-b]. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda oliy ta'lim muassasalarida talabalarining

mediamadaniyatini rivojlantirish ham ta'lim jarayonida ham ma'naviy-ma'rifiy faoliyat doirasida amalga oshishiga amin bo'linadi.

Ilmiy adabiyotlarda "mediamadaniyat" va "axborot madaniyati" tushunchalari mazmunan bir xil maqsadda qo'llaniladi. Shu tarzda qo'llanilishiga yaqqol misol sifatida quyidagi ilmiy ishlarni keltirib o'tish mumkin:

- "axborot madaniyati" axborot maydonida erkin bo'lishga va uning shakllanishida ishtirok etishga imkon beradigan bilim darajasi [7; 68-b];
- "jamiyatni axborotlashtirish jarayoniga imkon beruvchi, axborotlashgan jamiyatda zarur bo'lgan shaxsning xususiyatlari yoki xislatlari" [8];
- "madaniy qadriyatlar bilan taqozo etilgan aksiologik xarakterdagi axborot faoliyati" [9; 39-b];

Talabalarda mediamadaniyatni rivojlantirish zarurati keng qamrovli bo'lib, tendentsial xususiyatga ega. Jamiyatda axborotlashtirish jarayonlari intensivlashish orqali yildan-yilga mediamadaniyatning qamrov doirasi kengayib bormoqda. Tadqiqotchi E. Ablazov mediamadaniyat muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirishini, masofalarni qisqartirishi, zamonaviy dunyo makonining istalgan nuqtasiga yaqinlik tuyg'usini yaratishini ta'kidlab o'tadi. [10; 12-b].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda mediamadaniyatni rivojlantirishning ahamiyati muhimligi, pedagogik zarurat ekanligi quyidagi xulosaviy fikrga kelish mumkin: media har bir shaxsning subyektiv rivojlanishida muhim, hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, shaxsiy rivojlanishning asoslaridan biri hisoblanadi.

Media vositalari orqali ta'lim va uning sifatini rag'batlantirish, zamonaviy media vositalaridan foydalanishning salbiy oqibatlari bo'yicha ta'sirchan metodlar, vositalar, yondashuvlar yordamida talabalarning mediamadaniyatini rivojlantirish ularning hayotiy-amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun zamin bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, talabalar o'qituvchilarga ayrim media vositalaridan qanday foydalanishlari yuzasidan maslahat va yordam beradi. "Buning sababi shundaki, o'qituvchi-professorlarning aksariyat avlodi o'zlarini yana talaba holatiga qo'yishni va media ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirishni boshdan kechirishni istamaydilar" [11; 2-b]. Boshqa tomondan bo'lajak mutaxassislar shaxsiy-hayotiy faoliyati doirasida ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar bo'yicha shaxsiy tajribalar ortirgan.

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari zamonaviy oliy ta'limni axborotlashtirish jarayonining jadallashuvi bilan tavsiflanadi. O'quv jarayonida media resurslaridan foydalanish va mediata'lim texnologiyalarni

joriy etish ta'limning samaradorligini oshiradi, ikkinchi tomondan talabalarga ta'lim berishning yangi usullarini izlashga majbur qiladi, o'qitishning individuallashtirish orqali talabalarni bo'lajak kasbiy faoliyatga tayyorlashga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli Farmoni / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06.10.2020-y., 06/20/6079/1349-son; 31.10.2020-y., 06/20/6099/1450-son; 02.04.2021-y., 06/21/6198/0269-son.
2. Федоров А.В. Медиаобразование в зарубежных странах. Монография. – Таганрог: Изд-во. Кучма, 2003. – С. 238.
3. Herzig B., Assmann A. School, Identity and Media // Springer, 2014. – P. 26 (242).
4. Федоров А.В. Развитие медиакомпетенности и критического мышления студентов педагогического вуза. МОО ВПП ЮНЕСКО Информация для всех. 2007. – С. 616.
5. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants//From On the Horizon (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, 2001. – P. 31.
6. Potter J.W. Theory of media literacy: A cognitive approach, Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. – P. 12.
7. Медведева Е.А. Информационная культура как предмет преподавания в системе высшего образования // Информатизация и проблемы гуманитарного образования: межд.науч.конф.: тезисы докл. Краснодар, 1995. – С. 67-68.
8. Атаян А. Информационная культура личности в условиях информатизации общества // Бюллетень ВИУ. 2001. Вып. №1(7).09. 2004 г.
9. Гречихин А.А. Информационная культура: опыт определения и типологического моделирования // Проблемы информационной культуры: сб.статей. – М.: 1994. – С. 12- 39.
10. Ablazov E.E. "Mediamadaniyat tushunchasi va uning XXI asrda tutgan o'rni". Academic Research In Educational Sciences Volume 2 | Special Issue 4 | 2021 ISSN: 2181-1385. – 12-b.
11. Buckingham D. Media education: a global strategy for development. A policy paper prepared for UNESCO, sector of communication and information. 2001. – P. 2.

РЕЗЮМЕ

Maqolada ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo'lg'usi muxandis pedagoglarning mediamadaniyatini rivojlantirib borish, zamonaviy media atrofida dunyoni insoniy o'zlashtirishning murakkab vosita ekanligi to'g'risida gap boradi. Bugungi kunda muhandis-pedagoglarni mehnat bozori talab va ehtiyojlari doirasida tayyorlash ularda oliy ta'lim muassasasida mediamadaniyatini maqsadli va tizimli rivojlantirish zarurligini yangicha ahamiyat kasb etayotganligi va ilmiy muammoga aylanishi asoslangan.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о развитии медиакультуры будущих педагогов-инженеров в условиях информатизации образования, о том, что современные медиа являются сложным инструментом человеческого освоения окружающего мира. Сегодня подготовка инженеров-педагогов в рамках требований и потребностей рынка труда основывается на том, что необходимость целенаправленного и системного развития медиамедиатрии в высшем учебном заведении приобретает для них новое значение и становится научной проблемой.

SUMMARY

The article tells about the development of the media culture of future teachers-engineers in the conditions of informatization of education, about the fact that modern media are a complex tool for human exploration of the world around. Today, the training of teaching engineers in the framework of the requirements and needs of the labor market is based on the fact that the need for a targeted and systematic development of media in a higher educational institution acquires a new meaning for them and becomes a scientific problem.